

HERMANN RÓBERT

A SEGESVÁR-FEHÉREGYHÁZAI ÜTKÖZET ÉS PETŐFI HALÁLA

■ A segesvári szinte az egyetlen az erdélyi hadjárat ütközetei közül, amelyről a közvélemény tud. (A köztudatban máig ezt tekintik az erdélyi hadjárat döntő ütközetének, holott nem volt az.) Közismertségét az magyarázza, hogy ebben az ütközetben tűnt el nyomtalanul Petőfi Sándor, a forradalom és szabadságharc költője. A 19. század végéig nem múlt el évtized, hogy a költő utolsó óráit és halálát illetően újabb és újabb szemtanúi beszámoló ne került volna elő.

Erdély 1849. március végi felszabadítása után Bem az ottani magyar erők egy részével a Bánság megtisztítására indult, s csak június elején – az általa kivitt s a Bánságban maradó erők nélkül – tért vissza Erdélybe. Távolléte alatt folyt az újabb honvédszászlóaljok és más alakulatok felállítása, a lőszer- és fegyvergyártás. Komoly gondot jelentett viszont, hogy Alsó-Fehér, Torda és Kolozs megyék, valamint Aranyosszék területén a román felkelők továbbra is keményen tartották magukat az ottani hegyekben, s a gyulafehérvári erőd is a cs. kir. csapatok kezén maradt. Az 1849. február–márciusi tapasztalatok alapján a magyar hadvezetés számolt azazal, hogy bármelyik pillanatban újabb orosz betörésre kerülhet sor, ezért intézkedett az Erdélybe vezető hágók megszállásáról és megerősítéséről.

Az orosz intervenció bekövetkezte után a magyar védelem esélyei a számarányokat tekintve Erdélyben voltak a legjobbak, hiszen az intervenció erők csekély létszámfölényét a belső hadászati vonal előnyei kiegyenlíthették. Itt Bem kb. 39 000 magyar katonát és 107 löveget állíthatott szembe az orosz és osztrák intervenció erők 53 000 katonájával és 133 lövegével.

A számarányokat azonban jelentősen rontotta, hogy a román felkelés és a gyulafehérvári erőd ostromzára miatt az intervenció kezdetén legalább 10 000 emberrel kevesebbe számíthatott az Alexander Lüders gyalogsági tábornok vezette orosz és az Eduard Clam-Gallas altábornagy vezette cs. kir. hadsereggel szemben. Mégpedig éppen a legharcedzettebb csapatai hiányoztak, hiszen ezek állomásoztak a havasok és Gyulafehérvár körül.

A Bem rendelkezésére álló alakulatok kétharmada újoncokból állt. Bem látta, hogy ha csapatait egyetlen helyen vonja össze, könnyen megsemmisítő vereséget szenvedhet, s ezért úgy döntött, hogy hadosztályait egyenként veti harcba. Egyik célja az volt, hogy megakadályozza az orosz és osztrák csapatok Erdélyből kijutását s a magyarországi csapatok hátába kerülését. Másik célja saját hadműveleti bázisának, a Székelyföldnek megóvása volt. E két cél teljesítése szinte kizárta egymást: az első esetén Bemnek az ellenség nyugati, míg a második esetén keleti irányú hadmozdulatait kellett egyszerre akadályoznia.

Haditervek és hadmozdulatok a segesvári ütközet előtt

■ Bemnek július végéig sikerült is elérnie két fő célját, az orosz csapatok Erdélyből való kijutásának megakadályozását és a Székelyföld biztosítását. Július végén Lüders immár harmadszor fordult vissza a Maros völgyéből a Székelyföld felé. Elhatározta, hogy felszámolja a székelyföldi ellenállást, ezért a rendelkezésére álló erőket koncentrált támadásra utasította. Az orosz hadvezér a támadásra mintegy

30-35 000 embert fordított, az általa vezetett főoszlop, amely Nagyszebenről Segesvár felé vette útját, 9100-9200 főt és 32 löveget számlált. Segesvárra rendelte Dyck vezérőrnagy Fogarasból elindított hadoszlopát is; ennek július 31-én kellett volna megérkeznie. AZ Eduard Clam-Gallas altábornagy vezette cs. kir. hadtestnek pedig Brassóból Kézdivásárhely és Csíkszereda felé kellett előnyomulnia. Úgy tudta, hogy Marosvásárhelyen és Székelyudvarhelyen jelentős magyar erők tartózkodnak.

Mind Bem, mind Lüders koncentrikus támadást akart indítani. Bem terve az volt, hogy saját, a székelyföldi és a felbomlott nagyszebeni hadosztály csapataiból álló, kb. 4000 főnyi, 16 löveggel rendelkező hadoszlopával, a Kemény Farkas ezredes vezette kolozsvári hadosztály Segesvárra rendelt csapataival, illetve Dobay József ezredes Rikáról érkező különítményével három irányból támadja meg Lüders főerejét. Végül a Stein Miksa ezredes vezette gyulafehérvári ostromseregenek Nagyszeben felé kellett volna elterelő támadást végrehajtania.

Bem csapatainak létszámáról Gyalókey Jenő a július 20. körüli létszákimutatók alapján viszonylag pontosnak mondható becslést adott (bár a Bem védelmét ellátó testőrszázadot kihagyta), ugyanakkor nem tudjuk, hogy az azóta eltelt 10 napban az egységek mekkora veszteségeket és egyéb fogyást szenvedtek. Gyalókey szerint Bemnek 3700 (szerintünk inkább 4000) embere és 16 lövege volt, de ebből július 31-én a felvonulás közben Gál Sándor ezredes kérésére a kb. 600 főnyi 81. honvédszászlóaljat a Székelyföldre indította; azaz, ténylegesen 3400 főnél többet aligha vethetett harcba.

Kemény kolozsvári csapataival még nehezebb a dolgunk, ugyanis a kolozsvári hadosztályról – amely a nyár folyamán gyakorlatilag augusztusig csak a román felkelőkkel állt szemben – nincsenek hiteles kimutatások. A hadosztály nagy részét vadász- és önkéntes csapatok, köztük lengyel és német legionisták alkották, emellett ide tartozott az 1734 főnyi 123. honvédszászlóalj is. Gyalókey a Kemény által hozott reguláris csapatokat kb. 2300 főre és 12 lövegre becsüli, azonban a 31. honvédszászlóaljat kihagyta a számításból, amivel a létszám már felmegy 3000 főre. Ugyanakkor egy tordai polgár naplója szerint a július 29-én Tordára érkező hadoszlop létszáma 8481 fő volt, amiből Kemény 7481 főt magával vitt Marosvásárhelyre. A különbség több mint kétszeres, s nem tudunk rá magyarázatot adni. Gyalókey a vadász-, szabad és nemzetőri csapatokat eleve kihagyta a számításból, s tudjuk, hogy augusztus 5-ig 5-600 fő érkezett vissza Tordára a kiindultak közül, azaz, még ezek nélkül is maradna 6900-7000 fő – ekkora erőt viszont Kemény aligha adott át Bemnek.

A Dobay-féle különítményt Franz Dorsner ezredes augusztus 1-jei jelentése 4000 főre és 9 lövegre becsülte – Gyalókey szerint azonban a tényleges létszám – a nem rendes csapatok leszámításával – csak 1000 fő és 6 löveg volt.

Ha mindhárom oszlop (Bem, Kemény, Dobay) beérkezik, Bem (a legalacsonyabb létszámokkal számolva) mintegy 7400 főt és 34 löveget vethetett volna harcba, azaz, a küzdelem nem lett volna egészen reménytelen. Ugyanakkor Bem a Damaszkín György ezredes nagyjából 3500 (a betegetek leszámítva 3000) főnyi, ismeretlen számú löveggel rendelkező hadosztályát hátrahagyta Marosvásárhelyen, hogy a Grotenhjelm altábornagy alatt Beszterce felől közeledő, legalább kétszeres túlerőben lévő orosz hadosztályt megállítsa.

Ha Bem Damaszkín csapatait is magával viszi Segesvár felé, s Kemény és Dobay is megérkeznek, serege mind létszámát, mind tűzérének lövegszámát tekintve némi fölényben lett volna Lüdersszel szemben; ugyanakkor, ha Grotenhjelm megérkezik, a Bem által vezetett hadoszlop csúnya harapófogóba kerülhetett volna. De már Damaszkín csapatainak bevonásával is némileg kiegyensúlyozhatta volna Lüders döntő fölényét.

Kemény Farkas kolozsvári csapatai azonban július 31-én csak Marosvásárhelyig jutottak, Dobayt pedig még július 30-án Kóhalomnál megverte Dyk orosz ve-

zérőrnagy különítménye. Emellett Bem az összecsapás előtt egy zászlóalját a Gál Sándor vezette székelyföldi hadosztály segítségére küldte, így végül 3400 főnyi sereg élén támadta meg július 31-én Lüders csapatait Segesvárnál. Grotenhjeml viszont csak augusztus 3-án érkezett meg Marosvásárhelyre, azaz, mint utólag kiderült, Bem a Damaszkín-féle csoportot, amely még mindig 4000-4500 főt számlálhatott, minden további nélkül magával vihetné volna Segesvár felé. Ezzel együtt legalább 7500-8000 embere lett volna Lüdersszel szemben, ami még mindig nem biztos, hogy elég lett volna a győzelemhez, de ahhoz talán igen, hogy elkerülhesse azt a katasztrófát, ami a segesvári ütközet végén bekövetkezett. Bem tehát az egyik oldalról túlbiztosította magát, a másik két oldalról pedig túlzottan sokat bízott a szerencséjére. De hát utólag könnyű okosnak lenni...

A résztvevő erők

Magyarok

A Bem által Segesvár környékére várt, de be nem érkező erők

Csapat	Gyalogszászad	Lovasszászad	Fő	Ló	Löveg
80. honvédszászlóalj	2		1198		
82. honvédszászlóalj	4				
88. honvédszászlóalj	3		630		
27. honvédszászlóalj tartaléka	4		730		
Testőrszászad	1		117		
8. huszárezred		1	120	120	
11. huszárezred		1 ½	180	180	
15. huszárezred			180	180	
Hatfontos nagyváradi-bereceeni gyalogüteg			250	?	8
Hatfontos székely gyalogüteg				?	4
1. hatfontos székely lovasüteg				?	4
Összesen	13	2 ½	3405	480	16

Kemény Farkas ezredes különítménye (a beazonosítható alakulatok)

Csapat	Gyalogszászad	Fő	Ló	Löveg
31. honvédszászlóalj	6	861		
123. honvédszászlóalj	6	1734		
2. vadászrezred egy osztálya	2	300		
Tüzérség		23	12	2
Összesen	14	2918	12	2

Dobay Károly alezredes különítménye (a beazonosítható alakulatok)

Csapat	Gyalogszászad	Lovasszászad	Fő	Ló	Löveg
32. honvédszászlóalj	6		800		
10. huszárezred		1	70	70	
15. huszárezred		½	30	30	
Tüzérség			100	?	6
Összesen	6	1 ½	kb 1000	100+?	6

A Bem által a hadművelet során számításba vett erők

Csapat	Gyalogszászad	Lovasszászad	Fő	Ló	Löveg
Bem hadoszlopa	13	2 ½	3407	480	16
Kemény Farkas ezredes különítménye	14		2918	12	2
Dobay Károly alezredes különítménye	6	1 ½	kb 1000	100+?	6
Összesen	33	4	7325	592	24

Oroszok

Csapat	Gyalogszászad	Lovasszászad	Fő	Ló		Löveg
				Nyerges	Fogatos	
Lublina vadászrezred	16		3137			
Zamości vadászrezred	16		3141			
5. lövészzászlóalj	4		568			
5. utászzászlóalj	4		823		45	
Nassau dzsidásezred		8	1095	1040		
1. kozákezred		6	796	796		
3. közepes üteg			171		120	8
4. közepes üteg			175		120	8
6. gyalogos könnyű- üteg egy osztálya			66		40	4
7. gyalogos könnyűüteg			131		80	8
9. könnyű lovasüteg egy osztálya			80		50	4
Összesen	40	14	10183	1890	455	32

Megjegyzés: A létszámok a hadtest június 20-i harcrendjéből valók, azóta a különböző ütközetekben és a kolerajárvány miatt legalább 10%-os fogyással számolhatunk, ami azt jelenti, hogy a hadsereg létszáma 9100-9200 fő között lehetett.

A segesvári-fehéregyházi ütközet

■ Bem július 30-án indult el Marosvásárhelyről Székelykeresztúrra, ahová még aznap megérkezett. A Sepsiszentgyörgyről ide rendelt, valamint a Nagyszebenből kivonult csapatok itt összpontosultak; az utolsó alakulat csak 31-én éjjel 1 órakerkezett meg.

Bem 31-én reggel megszemlélte a csapatokat, bosszúsan látta, hogy az éjjel milyen sokan megszöktek, s reggel fél 6-kor elindította seregét Marosvásárhelyre. A csapatok tikkasztó melegben, majd kimondott forróságban meneteltek Fehéregyházáig, s Bem 3-4 kilométerre kapta a hírt a Sepsiszentgyörgyről az Olt felé hátráló Gál Sándortól, hogy segítségre van szüksége, mire a 81. honvédszászlóaljat Gálhoz indította.

Maga Lüders a támadás napján kettéosztotta a csapatait: a marosvásárhelyi úton, ahonnan a fő támadást várta, a zamości vadászrezred négy zászlóalját, a Nassau dzsidásezred négy századát, három kozáksztotnyát (századot), a 3. és 4. ne-

hézüteget, a 9. könnyű lovasüteg egy osztályát és az 5. utászszázalój három századát helyezte el. A székelyudvarhelyi úton, amelyen Bem közeledett, a lublini vadászrezred négy zászlóaljja, az 5. lövészszázalój, a Nassau dzsidászrezred négy százada, három kozáksotnya (század), a 7. könnyűüteg, a 6. könnyűüteg egy osztálya (együtt 12 löveg) és egy utászszázad állt fel. Az északi csoportosulástól egy kozákszázad a marosvásárhelyi utat figyelte, az összes felszerelés a medgyesi úton maradt egy kozáksotnya fedezete alatt.

Amikor a seregével több napja Segesvárott állomásozó Lüders július 31-én meglátta a Székelykeresztúr felől közeledő magyar sereget, arra gondolt, hogy Bem ebből az irányból csak tüntető támadásra készül, olyan csekélynek találta a magyar fél létszámát. Egyszerűen nem hitte el, hogy Bem ekkora erővel támadásba merészel fogni. Az ütközet első szakaszában Marosvásárhely felől várta a magyar főerők támadását, s ezért ereje nagy részét a marosvásárhelyi úton állomásoztatta. A székelyudvarhelyi úton Fehéregyháza felé álló erők öt zászlóaljból, hét lovasszázadból és másfél ütegből, összesen kb. 4500-4600 főből álltak. Ezekből Lüders egy vadászszázalóját, két lövészszázadot, egy utászszázadot és a 6. könnyű félüteget tartalékba rendelte.

Az orosz harcálláspont kulcsa a jobb szárnyon, a segesvári erdőben volt, mert az erdőn át könnyebben meg lehetett kerülni, mint a Küküllőre támaszkodó bal szárnyon. A magyar csapatok jobb szárnya, a 80-82. kombinált honvédezászlóalj a Sárpaták és az Ördög-patak közötti, nagyjából sík területen, a kukoricával benőtt Livádián állt fel, arcvonala előtt az Ördög-patakkal, amelynek ezen a szakaszán Lüders és Nyepokojcsickij szerint csak egy átkelő volt (de lehet, hogy ezen a mindhárom fegyvernemmel történő átkelés lehetőségét érti); Oreusz és Gyalókey szerint viszont az alsó folyáson bárhol át lehetett kelni. A jobb szárny háta mögött, Fehéregyháza nyugati szélén folyt a Sár-patak, amelynek medrét korábban kimélyítették, s a kitermelt iszapot két oldalt kb. 1 méter magasan felhányták; ezt füzes nőtte be, azaz komoly természetes akadályt jelentett. Ugyanakkor a töltés egy részét korábban elvitte egy árvíz, azaz, a Sár-patak egy részén is át lehetett gázolni gyalog vagy lóval.

Dienes András megrója Ferenczi György századost, a gyalogság parancsnokát, hogy miért nem a Sárpaták mögött foglalt állást, amely kiváló természetes védővonalként szolgálhatott; ugyanakkor Ferenczi emlékiratából tudjuk, hogy maga Bem utasította őt arra, hogy a patak előtt, a kukoricásban, az ellenség számára láthatatlanul helyezze el zászlóalját. Megjegyzendő, hogy a jobb szárnynál nem volt jó megoldás, mert ha a Livádiát átengedik az ellenségnek, az onnan jobbra fordulva bármikor oldalba és hátra foghatja a támadó magyar bal szárnyat; így viszont, a nyílt téren állva, a magyar jobb szárny lógott a levegőben.

A lovasság zöme az úttól északra, a jobb szárny gyalogságától kissé hátrébb, balra állt fel. A tüzéség az úttól délre állomásozott, a gyalogság nagyobb része (hét gyalogszázad) a bal szárnyon az Ördög-erdőben volt.

Lüders még mindig a marosvásárhelyi utat vigyázta, s ezért Ivin altábornagy vette át a Bessel szemben álló csapatok parancsnokságát. Bem délelőtt 10 órakor kezdte lövetni az orosz csapatokat, s az egyik első ágyúgolyó halálosan megsebesítette Szkarjatyin vezérőrnagyot, Lüders vezérkari főnökét. A nemzeti legendárium szerint a Szkarjatyin elleni lövést személyesen Bem irányozta, mégpedig lóhátról. Nos, a korabeli lövegek találati pontossága nem tette lehetővé emberre célzott lövés leadását; lóhátról pedig sem akkor, sem máskor nem lehetett ágyút irányozni, hiszen az irányzó készüléket és az emelőt csak gyalog lehetett kezelni. Nincs egyetlen szemtanúi beszámoló sem arról, hogy a löveget Bem irányozta volna. Így csupán véletlen szerencséről volt szó, semmi másról. A magyar tüzerek nyilván látták a dombtetőn álló ellenséges lovascsapatot, s közé lóttek. Ez okozta Szkarjatyin halálát.

Ivin altábornagy feladata az állás védelme volt, ezért nem akadályozta különösebben a magyarok felfejlődését, miközben a magyar lövegek jól és gyorsan lőtték a velük szemben álló orosz könnyűüteget s az attól délre, a segesvári erdőben álló zászlóaljkat.

A tüzérségi előkészítés után Bem a bal szárnyról a segesvári erdő ellen rohamra küldte öt gyalogszázadát. A honvédek benyomultak az erdőbe, megingatták az egyik orosz vadászzászlóaljat, de a beérkező erősítéssel az oroszok kiszorították őket a segesvári és az Ördög-erdő közötti Ördög-patak völgyébe. Ez a váltakozó sikeres közdelem több órán át tartott.

Délután egy óraker az egyik székely lovasütegek mind a négy lövege megrepedt a gyors és tartós tüzelés következtében. Ezeket az ágyúkat a néhány héttel korábban Kőkösnél hősi halált halt Gábor Áron öntötte, s mivel a kézdivásárhelyi hámorok nem rendelkeztek megfelelő fúró- és esztergálófelszereléssel, belsejük tele volt kisebb egyenetlenségekkel, göbökkel, így hajlamosak voltak a megrepedésre. Bemnek így már csak 12 lövege volt.

Bem délután 2 óraker a bal szárnyon lévő két másik gyalogszázadát is a segesvári erdőbe irányította, s a honvédek olyan erővel támadták az orosz jobb szárnyat, hogy az itt lévő Lipszkij ezredes segítséget kért Ivintől. Ivin két vadászszázadot küldött ide, s értesítette Lüderst a magyarok újabb támadásáról. Közben Lüders észlelte, hogy Marosvásárhely felől nem várható magyar támadás, ezért maga is a csatamezőre sietett.

Bem, aki azt hitte, hogy az oroszoknak Segesvár közelében nincs több csapatuk, most a jobb szárnyról a kombinált 80-82. honvédzászlóalj három gyalogszázadát is a bal szárnyra küldte, hogy kieroszakolja a döntést. Így a jobb szárnyon szintén csak három gyalogszázad és három és fél lovasszázad maradt.

Lüders észlelte ezt az oldalmenetet, s két vadászszázadot és egy könnyű félüteget rendelt a bal szárny támogatására. Ezek nagyjából délután 5 óra tájban érkezhettek meg a csatamezőre. Ugyanakkor a centrumban lévő 7. könnyűüteget friss erővel, a 3. nehézüteg hat lövegével váltotta fel, két löveget pedig a Küküllő átkelője mentén hagyott. Délután 5 óraker az orosz tüzérség szétlőtte Bem két löszeres szekerét.

Közben délután 4 és 5 óra tájban az immáron 10 gyalogszázadból álló magyar bal szárny újabb támadásra indult a segesvári erdőben lévő, 16 századból álló orosz jobb szárny ellen. Az elkeseredett küzdelemben az oroszok oldalba és hátba kapták a gyengébb magyar gyalogságot, s kiszorították azt. A visszavonulás csakhamar pánikszerű meneküléssé vált.

Lüders ebben a helyzetben rendelte el a magyar jobb szárny elleni lovas rohamot. Demidov vezérőrnagy irányításával négy dzsidás- és három kozákszázad indult rohamra az Ördög-patak gázlóján keresztül. A magyar gyalogságot, amely az nagyra nőtt kukoricásban foglalt állást, váratlanul érte a támadás, s miután sok volt közöttük az újonc, megfutottak. Nem jártak jobban az előre száguldó huszárok sem: a roham olyan gyorsan történt, hogy nem tudtak időben arcot változtatni, s a rohamhoz szükséges sebességet sem tudták elérni. Így a dzsidások és a kozákok visszaszorították őket a faluba. Az orosz lovasság nyomon követte, s megpróbálta elvágni a menekülő útját.

A jobb szárny elleni támadásról az ütközetben részt vevő August Heydte cs. kir. őrnagy, s az ő nyomán Gyalókay Jenő úgy számol be, mintha az két ütemben történt volna. Heydte szerint délután 4 óraker Lüders az ő, mármint Heydte vezetésével előre küldte 4 dzsidászázadát és két tizenkét fontos lövegét a magyar jobb szárny ellen, hogy veszélyeztesse azt. Bem ezt követően egy székely zászlóaljat küldött ellene, de a két löveg jól irányzott tüze szétugrasztotta az alakulatot olyannyira, hogy Bem csak Fehéregyházán tudta megállásra bírni. Miután be kellett várni Lüders újabb támadási parancsát, a két löveg addig is hathatósan lőtte a magyar tüzérséget.

Bem ezt követően a székely zászlóalj megerősítésére egy honvédszászlóaljat küldött előre, támogatva azt a lovassággal. Két század dzsidás a két zászlóaljat támadta, a másik kettő a huszárokat, akik azonban nem várták be az összecsapást, hanem megfutottak, odadobva ezzel a dzsidásoknak a két zászlóaljat, amelyet aztán részint leöltek, részint elfogtak. Azaz, Heydte legalább olyan fontos szerepet játszott az ütközet megnyerésében, mint maga Lüders. Gyalókay ezt már úgy interpretálja, hogy a támadó akciót vezető Blum alezredes nem folytatta a támadást, noha maga Heydte erre biztatta, hanem megvárta Lüders újabb parancsát.

Az ütközetről augusztus 1-jén a cs. kir. Hadügyminisztériumot tájékoztató Franz Dorsner ezredes jelentése szerint az orosz bal szárnyon végrehajtott lovasági támadást egy ütemben hajtották végre. Dorsner négy dzsidásszázadról és egy félütegről beszél; Lüders hadijelentésében, Nyepokojcsckij leírásában, illetve Ivan Oreusz összefoglalójában viszont – mint fentebb láttuk – négy dzsidásszázad és három kozákszázad szerepel – tüzérség nélkül.

Ugyanakkor Nyepokojcsckij s az ő nyomán Oreusz is arról ír, hogy Lüders még valamikor 4 óra előtt az út bal oldalán (azaz, az orosz bal szárnyon) előrehozta a 6. könnyűüteget, hogy itt vessék be a küzdelembe, s ezzel egy időben a bal szárnyon lévő hét lovasszázad megindult a magyar jobb szárny ellen. Az üteg tüzelését azonban egyikük sem említi, s valószínűnek tűnik, hogy ha az üteg lőtt is, akkor nem a kukoricásban fedetten álló magyar gyalogságot, hanem az út mentén felálló, jól látható magyar tüzérseget lőtte. A magyar szemtanúi beszámolók nem túl megbízhatók e tekintetben. A jobb szárnyat vezénylő, de Bem által a jobb szárnyra három századdal átvezényelt Ferenczi György leírása szerint az ellenség időnként előreküldte lövegeit a magyar jobb szárny ellen, de sok kárt nem okozott, a lovassága pedig nem támadott. A Ferenczivel egy zászlóaljban szolgáló Otrobán Nándor viszont több visszavert lovasági támadásra vélt emlékezni, amiről egyetlen más forrás sem tud.

Visszatérve Heydte leírására, miután a támadó oszlopnál ott volt egy tábornok, a dzsidásokat egy alezredes vezette – Lüdersnek semmi oka nem lett volna arra, hogy egy beosztott osztrák tiszttel vezényeltesse a támadást. Ez egyébként nem is volt szokás –, egy nem saját hadseregbeli tisztet nem lehet felelősségre vonni egy rosszul sikerült akcióért, emellett a csapatokkal való kommunikáció is nehézkes lett volna, hiszen egyáltalán nem volt magától értetődő, hogy a dzsidások tisztjei tudnak németül. (Arról nem is beszélve, hogy ellentétben Heydte állításával, a magyar jobb szárnyra nemhogy nem érkezett erősítés, hanem Bem a gyalogság felét átvezényelte a jobb szárnyra.)

Nem szól külön a fáma a kozákok szerepéről, akik leginkább az üldözés végrehajtóiként jelennek meg a csataleírásokban. Heydte 1854. évi jelentésébe beleérthető, hogy több kozák raj átkelt volna a Küküllő jobb partjára, s azon előreszárgulva, majd a bal partra visszatérve vágta volna el a menekülők útját. A magyar csataleírások egy részében szerepel, hogy a menekülők útját az észak felől érkező kozákok vágta volna el. Miután tudjuk, hogy a Sár-patak partján húzódó töltés nem volt folyamatos (Haller József erre vonatkozó megállapítására sem Gyalókay, sem Dienes András nem figyelt fel), elképzelhető, hogy a lovasság egy része a Sár-patakon átkelt a Fehéregyházától északra húzódó Kisrétre, s azon áthaladva, északról kerülte meg a települést, majd fordult délnek, a Fehéregyházától keletre húzódó, Lunkának nevezett réten, s így érte el az országot. Az említett jobb parti előnyomulásról ugyanis az orosz források mit sem tudnak, s a magyar csataleírások sem erősítik meg azt.

A következő katasztrófát Gyalókay Lajos így örökítette meg:

„A jobb szárnyon, hol honvédeink tüzes rohama elől az erdőbe vonultak vissza az oroszok, s hol még csak az előbbi pillanatban is, a fák között fölébresztett visszhang egész idáig hallatta vitézeink bátor csatakiáltását, onnan most egyszerre zavart és félelmet jelentő kiáltások, vegyítve a muszkák ordításával törtek elő.

Még annyi időm sem maradt, hogy ennek jelentőségéről gondolkozhassam; mert alig néhány másodperc múlva, a legborzasztóbb rendetlenségben – fölvert rajként – az észvesztő rémület vad futásával láttam csapatainkat az erdőből kiomlani, nyomban űzetve az oroszok diadalmas rohamoszlopai által.

Ezen vérfagyraló jelenet, ezen általam soha nem látott pánik ellen mintegy védelmet keresve, reménykedő tekintetemmel a középpont és bal szárny felé fordultam. Egy futó pillantás elégséges volt arra, hogy kétségbeejtő helyzetünket felismerjem.

A segesvári úton s mellette kiterjeszkedve, huszáraink sikertelen támadása után, nagy tömegben fellobogózott lándzsaerdővel vágattak az oroszok uhlán [dzsidás] ezredei, s zilált gomolyba gyűrt katonáinkat maguk előtt söpörték.

Jobb szárnyunk sem mutatott vigasztalóbb látványt. Fejvesztett débandage [felbomlás] s a félelem látától kergetett futás mindenütt!”

Bem észlelte, hogy az ütközet menete baljós fordulatot vett. Utasította a (második) 27. honvédszászlóalj négy századát, hogy fedezze a tüzérség visszavonulását, majd ő maga is menekülni kezdett. Ekkor már mindenki futott, amerre látott.

A jobb szárnyon a Nagyküküllőhöz közelebb állók a falu északnyugati végén álló cigánytelep felé futottak, a többiek a falu nyugati kijáratának tartottak. Ezek azonban itt beleütköztek a jobb szárnyról visszafelé futókba, s csakhamar olyan irtózatossá kavardás támadt, amiben nem lehetett rendet teremteni. A magyar lovasság egyik százada belevágtatott a menekülő honvédekbe, s többeket közülük legázolt.

A centrumból visszavonuló magyar tüzérség szintén vágatva menekült, de némelyik ágyú túl gyorsan kanyarodott a híd közelében az országútra, felborult, több ágyú egymásba futott, s ezek elzárták az országutat. Ekkor Kozma Dénes, a 88. zászlóalj hadnagya 35 emberével az így keletkezett torlaszt felhasználva, három sortűzzel visszaűzte a faluba hatolni akaró dzsidásokat, majd a fehéregyházi kocsmá előtt még kétszer feltartóztatta őket.

Egyedül viaskodott a rátörő kozákokkal Zeyk Domokos százados is. Már több kozákot levágott, amikor egy orosz ezredes franciául odaszólt neki: adja meg magát. Zeyk nem válaszolt, hanem még elkeseredettebben küzdött. Amikor kardja eltörtött, az ezredes megismételte a felszólítást. Zeyk erre előkapta kétcsövű pisztolyát, első lövésével leterített egy kozákot, majd halántékához emelte a pisztolyt, és agyonlőtte magát.

Bem életét Daczó Zsigmond, a székely huszárezred parancsnoka által vezetett kis osztag ellenállása mentette meg. Maga Bem lováról lebukva vagy letaszítva, egy útszéli mocsárba zuhant, s az éj folyamán a keresésére indított huszárok szabadították ki szorult helyzetéből.

Az üldöző kozákok és (szintén az ukrán területekről kiállított) dzsidások kíméletlenül lemészárolták a futók jelentős részét. A magyarok vesztesége halottakban, sebesültekben és foglyokban közel 1000 főre rúgott. A veszteség tehát komoly volt, de nem végzetes. Az erdélyi hadsereg alig egytizedét érte vereség, ám ez semmivel sem volt súlyosabb, mint a többi hadosztály korábbi vereségei. Kétségtelen viszont, hogy ilyen katasztrófális eredménnyel, a bevetett létszám egyharmadának elvesztésével és a csapatok teljes összeomlásával a hadjárat egyetlen addigi ütközete sem ért véget, s itt volt a legsúlyosabb a tüzérség vesztesége is.

Megjegyzendő, hogy Bem a téli hadjáratban 1849. február 4-én Vizaknánál, majd egy héttel Segesvárt követően augusztus 6-án Nagyszebennél és Nagycsürnél nagyjából ekkora (vagy talán még nagyobb) veszteségeket szenvedett; ennek ellenére a vizaknai vereség még úgy ahogy benne van a történeti köztudatban (főleg Petőfi *Négy nap dörgött az ágyú...* című verse miatt); az erdélyi hadjárat végét jelentő nagyszeben-nagycsüri vereségről azonban még az érdeklődők is alig hallottak.

A költő halála

■ „Más körülménynek kellett tehát közrejátszania, hogy valódi fontosságát túlhaladó hírességre verődjék a segesvári ütközet” – írta az összecsapást feldolgozó tanulmányában Gyalókey Jenő hadtörténész. „Ez körülmény csakis Petőfi titokzatosnak látszó eltűnése és halála volt. Ha ő túléli július 31-ét, akkor az irodalom és a mendemonda éppen olyan keveset foglalkoznék ezzel a harccal, akárcsak a többi erdélyi csatavesztéssel.” Joggal jegyezte meg ugyanakkor, hogy az ütközetről szóló irodalomról „semmiképpen sem mondhatjuk, hogy a termés minősége is arányos lenne a mennyiséggel. Sőt a valóság az, hogy ennek a tömördek leírásnak csupán igen kicsiny töredékét szabad az ütközet tárgyalásának alapjául elfogadnunk, mert legnagyobb része csak összezavarja, ahelyett, hogy tisztázná a fogalmakat.” Mindez azért van így, mert „nem is a szorosan vett ütközet, hanem főként (vagy kizárólag) Petőfi rejtélyesnek látszó eltűnése és halála izgatta a krónikások képzelőtehetségét. Így történt, hogy nem a harc, hanem a benne aktív szerephez nem is jutott költő került a legtöbb leírás középpontjába.”

Sem az eltűnésben, sem a szemtanúk megjelenésében nincs semmi különös. Egy teljes vereséggel végződő ütközet után gyakori eset az, hogy a menekülők egy része nyomtalanul elvész. A menekülő Petőfiben az őt utolérő kozák vagy dzsidás csak a magyar katonát látta. A menekülők többsége pedig csak a saját életével törődött, s a lőporfüst és a por ködében aligha figyelt arra, hogy tőle pár méterre a nemzet legnagyobb költője küzd vagy fut az életéért.

Petőfi ugyanis csak számunkra közismert. 1848–49-ben a pár ezer példányban megjelenő köteteit díszítő arcképek aligha biztosítottak ilyen ismertséget. Ráadásul a költő ismertsége az olvasó közönségre korlátozódott: az írástudatlanok vagy a csupán históriás füzeteket, ponyvákat olvasók számára – márpedig a honvédek nagy része ebből a körből került ki – bármelyik alföldi betyár ismertebb lehetett, mint a költő. A múlt század második felére megváltozott a helyzet. A költő arcképe 1867 után minden jelentősebb összefoglalóban, minden tankönyvben megtalálható volt, olajnyomatok tucatjai készültek róla. Természetes, hogy egyre többen emlékeztek vissza úgy, hogy ők 1849. július 31-én ezt a bajuszos-szakállas fiatal embert látták azon a napon.

Holott a csatatéren felsorakozó magyar közkatonák és tisztek nagy része e napokban látta először a költőt; s ha egyáltalán felfigyelt rá, nem úgy figyelt fel rá, mint Petőfire, hanem mint Bem környezetének tagjára. Segesvárnál Bem környezetéből jó néhányan vesztek még oda: Zeyk Domokos, Daczó Zsigmond, Anton Kurz; fogságba esett Bauer Lajos – csupa olyan személy, akiket a katonák Petőfinél sokkal jobban ismertek.

A segesvári ütközetben részt vevő alakulatok nagy részét ugyanis 1849 áprilisa után szervezték meg, akkor, amikor Petőfi nem volt Erdélyben. A költő 1849. május elején Temesvár alatt hagyta el Bem táborát, s csak július 25-én Berecken csatlakozott újra az „apó” seregéhez. Petőfinek csupán vászonzubbonya volt, kardot vagy más fegyvert nem viselt, szekéren és nem lovon utazott. Bem július 30-án Marosvásárhelyen kimondottan megtiltotta neki, hogy kövesse a csapatokat. Petőfinek nem volt szerepe az ütközetben, tétlen szemlélőként figyelte annak kimenetelét. Előre ment ugyan a magyar jobb szárnyra, azonban Bem hátrazavarta. Egyes szemtanúi beszámolók szerint ennek ellenére egy ideig maga is ott volt a támadók között, s biztatta a katonákat.

Az orosz lovasság támadásának megindulásakor a mellette álló Lengyel József orvosnak csak annyit mondott: „Potomság.” Amikor Lengyel mutatta neki, hogy Bem is menekül, Petőfi is felismerte, az ütközet elveszett. Szó nélkül futni kezdett, a Sár-patak túlpártjáról a hídon keresztül Fehéregyházára vette útját. A híd előtt összefutott Gyalókey Lajos századossal, aki megragadta a karját: „Jöjj velem,

kocsimat innen nem messze állítottam fel, azon menekülhetünk, gyalog vagy levágnak, vagy elfognak.”

Petőfi azonban más véleményen volt: „Azt hiszed, hogy van olyan bolond, ki ebben pokolban megállani merné helyét, kocsisod is elfutott, mint a többi. Nézd – ezzel a felénk közelítő lovascapatra mutatott – itt nem lehet menekülni, ne gondold most kocsidra, hanem jer oldalt, ott talán megszabadulhatunk.” Gyalókay habozott, Petőfi pedig kirántotta kezét: „nincs időgondolkozni, én megyek, Isten veled” – mondta, s továbbfutott. Átjutott a falun, s Héjjasfalva felé vette útját. Utoljára itt látta őt a Bemet menekítő Pap Lajos őrnagy, majd vélte őt látni Lengyel Lajos. Valahol félúton eshetett az üldöző Nassau-dzsidások áldozatául. Legalábbis így rekonstruálta a költő utolsó óráit Dienes András.

Tény, hogy Petőfit utoljára a faluban *látták*, utána csak *láttni vélték*. Egyelőre tehát csak annyit mondhatunk bizonyosan, hogy a segesvári ütközetben nyomtalanul eltűnt.

A költő halálát mindenki biztosra vette. A foglyok között nem volt, mert az ütközetben fogságba esett s később megszökött Bauer Lajos vezérkari őrnagy nem látta őt a foglyok között. A fogságba esett súlyos sebesülteket az oroszok az ütközet után nem szállították Nagyszebenbe, hanem Segesváron a polgári lakosság által ápolatták, s csak hetek múlva adták át őket az osztrákoknak, vagy bocsátották szabadon. Erre két tanúnk is van, a 27. honvédszászlóalj tartalékának századosa, Mütter Ferenc, illetve Bartha János, a 88. honvédszászlóalj századosa.

Az ütközetben ejtett többi hadifoglyot Nagyszebenbe küldték, ott a hadifogolyszállítmányt alaposan átvizsgálták, s a tiszteket különválasztották a legénységtől. Miután Bem augusztus 5-én megtámadta Nagyszeben, a szállítmányt – az előző napon ejtett foglyokkal együtt – kivonták onnan. Az augusztus 4-én foglyul ejtett tisztek között volt az a Bisztray Károly hadnagy, aki részt vett a segesvár-fehéregyházi ütközetben, személyesen ismerte Petőfit, tehát ha valakinek eltűnt volna a költő ottléte, neki kétségtelenül. Bisztray emlékirata azonban nem említi, hogy Petőfivel találkozott, vagy Petőfiről hallott volna, ahogy a később szintén Nagyszebenbe szállított Mütter Ferenc sem.

Petőfi a Marosvásárhelyre elvergődő menekültek között sem tűnt fel, holott Bem maga is kerestette. Élve az ütközet után senki sem látta. Holttestét többen is látni vélték – de egyik szemtanúi beszámolóról sem állíthatjuk azt, hogy bizonyosan a költőre vonatkozik.

August Heydte őrnagy és az iratok

■ A csatátér vizsgálatát végző August Heydte őrnagy, a Lüders orosz gyalogsági tábornok mellé beosztott osztrák összekötő csoport tagja az események után öt évvel Jacob Parrot altábornagy, a magyarországi cs. kir. Katonai és Polgári Kormányzóság adlátusának felszólítására hivatalos írt jelentést arról, hogy a Fejéregyháza és Héjjasfalva között félúton az úttól 3-4 ölnyi távolságra, egy szökőkút mellett egy ingre és nadrágra levetkőztetett holttestet látott. A holttest mellett több iratot látott, ezek egy része szakadt, némelyike véres volt. Az őrnagy felszedette őket a kíséretében lévő kozákokkal, s az iratok tartalmából arra következtetett, hogy a halott Bem környezetéhez tartozhatott. Erre utalt az is, hogy a holttest mellett zsinórra fűzve fém babérkoszorúk, azaz a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályának példányai hevertek.

Az őrnagy jobban megszemlélte a holttestet, de nem találta őt ismerősnek. Heydte hosszú erdélyi szolgálata ideje során személyesen ismerte a Bem erdélyi seregében szolgáló volt cs. kir. tisztek többségét – a holttest arca azonban egyikükére sem emlékeztette. „...sovány volt, kicsi, száraz arcú, nagyon határozott arckifejezéssel és nagy fekete körszakállal” – emlékezett vissza a látottakra négy és fél év múltán. „...a holttest középnyagységünál kisebb volt és sovány; az arc eltorzult,

az arcbőr sárgás, a haj és a hegyes szakáll fekete” – írta 28 év múlva. A csizma és a kabát már hiányzott a holttestről, az ing finom és a mellen redőzött, a nadrág fekete volt. Az iratokat felszedve, Heydte továbblovagolt Héjjasfalvára, ahol a Bem vezérkari irodájának iratait szállító, elakadt szekérre is rálelt. Másnap visszatért Segesvárra, s intézkedett a polgári hatóságoknál a halottak eltemetésével kapcsolatban.

Jelentésében – az általa kikérdezett fogoly magyar tisztek tanúságára hivatkozva – úgy vélte, hogy az általa látott holttest bizonyára Petőfié volt. 1863-ban megjelent névtelen emlékiratában viszont arról írt, hogy a költő valószínűleg a környékbeli mocsarak valamelyikében lelte halálát. 1877-ben névtelenül megjelent visszaemlékezésében visszatért az 1854-es verzióhoz.

Heydte 1854. évi jelentésével kapcsolatban kételyekre ad okot az is, hogy az az irat, amelyről azt állítja, hogy a holttest mellett találta, bizonyosan nem került 1849. július 31-én, de még másnap sem az orosz fővezérség kezére (ha egyáltalán létezett). Ez ugyanis Kemény Farkas ezredesnek, a kolozsvári hadosztály parancsnokának Kolozsvárról írott jelentése lett volna arról, hogy milyen védelmi intézkedéseket foganatosított a az orosz Grotenhjelm-hadtest (valójában hadosztály) ellen, hogy milyen a csapatai állapota, illetve hogy azokkal csak augusztus 1-jén vagy 2-án érkezik Marosvásárhelyre, s mellette lett volna Kemény csapatainak létszámkimutatása is; ezenkívül még vagy száz darab magyar kitüntetés.

A jelentés azért lett volna fontos Lüders számára, mert egy ép, és felé közeledő magyar csoportosításról közölt volna részletes adatokat. Ha ez az irat aznap vagy másnap Lüders kezébe kerül, akkor csapataival nem Székelykeresztúr, hanem egyenesen Marosvásárhely felé vonul. Mivel nem ezt tette, s csak augusztus 2-án értesült arról, hogy Bem Nagyszebennek tart, Bemnek sikerült egyesülnie Kemény Farkas és Damaszkín György csapataival, s egy villámgyors menettel Lüders háta mögött elérnie és újra bevennie Nagyszebent.

Heydte 1877. évi visszaemlékezése szerint a holttest mellett lett volna Kemény Farkas „egy – akkoriban az orosz hadtest számára igen fontos – jelentése, hogy 6000 emberrel Gálfalvánál áll, továbbá állománykimutatások és báró Stein [Miksa] magyar ezredes jelentése Gyulafehérvár előtt keltezve – az utolsó papírok alatt zsinórra fűzött babérkoszorúk és magyar kitüntetések heverték.” Ha ez így lett volna, az megint csak arra indítja Lüderst, hogy Nagyszeben védelmére siessen. Az orosz források szerint azonban az első hírek Lüders főhadiszállására csak augusztus 2-án érkeztek arról, hogy Bem egyesült Kemény Farkas seregével.

Hozzáteendő, hogy Heydte 1854-es jelentésében, illetve 1877-es cikkében a Kemény-jelentésről két különböző ismertetést ad. Az első szerint Kemény a jelentést még Kolozsvárról küldte Bemnek, a második szerint Gálfalváról, ami önmagában képtelenség, ugyanis Gálfalva Marosvásárhelytől délre, a nagyszebeni úton fekszik, márpedig Keménynek ugyan dél felé, de a segesvári úton kellett volna haladnia; s Kemény a Bessel történt augusztus 1-jei egyesülés után Marosvásárhelyről nem vonult délnek, azaz el sem jutott Gálfalváig, hanem visszatért Kolozsvárra.

Az ütközetről a cs. kir. hadügyminisztériumnak hivatalos jelentést író Franz Dorsner ezredes csupán egyetlen olyan iratot említ, amelyet „egy megölt felkelő tiszt-nél” találtak: ez Bem július 29-én Stein Miksa ezredeshez intézett utasítása volt, amelyben megparancsolta, hogy támadja meg az oroszok által megszállt Nagyszebent.

Dienes András viszont a Dorsner 1849. augusztus 1-jei jelentésében, Heydte 1854. évi jelentésében, illetve 1877-es visszaemlékezésében szereplő három irat mindegyikét az általa Petőfivel azonosított elesett tiszt mellé „helyezi”, ami egyrészt igazolhatóan, másrészt nem is felel meg a tényeknek. Ezt a következtetését a Petőfi eltűnése körülményeinek tisztázására kiküldött magyar–román akadémiai munkaközösség 1956. évi jelentése is elfogadta.

Aligha hihető, hogy Heydte eltitkolta volna az iratokat, azaz Kemény jelentését, illetve a létszámkimutatás(oka)t. Ha viszont – ami valószínűbb – egy ilyen fontos

mozzanatra rosszul emlékezett (számára ugyanis az iratok tartalma volt a fontos, nem a halott kiléte), akkor mi a biztosíték arra, hogy a holttestről adott leírása pontos? (Egyéként az 1854. és 1877. évi szövegben éppen a halott személyleírása tekintetében is vannak nem jelentéktelen eltérések; s pld. a Petőfinek vélt személynek az 1854. évi jelentésben említett fekete körszakálláról egyetlen, a költőt a csata előtt látó szemtanú beszámolója sem tud.)

Ami a fehéregyházi ütközetben zsákmányolt iratokat illeti, a Dorsner által említett Bem-parancs az egyetlen, amiről bizonyosan állíthatjuk, hogy létezett, de eleddig ez sem került elő. Elképzelhető, hogy megvan a moszkvai Központi Szövetségi Hadtörténelmi Levéltárban, de a témával foglalkozó magyar kutatók még nem jutottak nyomára. Dorsner ugyan több példányban készítette el a maga jelentését, de ahhoz bizonyosan nem mellékelte.

Petőfi eltűnésével/haláláról nagyjából akkora irodalom született az elmúlt 175 évben, mint az erdélyi hadjárat egészéről, s annak ellenére, hogy Dienes András megoldani hitte a kérdést, hat évtizeddel az ő kötetének megjelenése óta a kérdőjelek száma nem csökken, sőt éppen hogy növekszik. Az alapvető probléma az, hogy a Dienes rendelkezésére álló forrásanyag nem volt, mert nem is lehetett alkalmas a megnyugtató, megbízható rekonstrukcióra, s ez a forrásanyag érdemben azóta sem bővült. A Dienes által eltűntnek hitt, Haller József által összegyűjtött tanúvallomások egy részét Mikó Imre 1972-ben még használta, azóta ez a gyűjtemény ismét eltűnt; azonban a Mikó által írottak alapján úgy tűnik, a költő halálára vonatkozóan nem volt benne olyan adat, amelyet korábban a kutatás nem ismert volna. Amíg tehát újabb tanúvallomások nem kerülnek elő, addig maradnak a tetszetősnél tetszetősebb elméletek, a tucatnyi szereplő által majdnem megmenett, illetve eltérő helyszíneken és eltérő módon hősi halált halt költőről, aki, mint tudjuk, három helyen született, s legalább hat helyen halt meg.

FÜGGELÉK

Segesvár, 1849. augusztus 1.

Franz Dorsner cs. kir. ezredes jelentése a cs. kir. Hadügyminisztériumnak az 1849. július 31-i segesvári ütközetről

Dorsner cs. kir. ezredes

A magas cs. kir. Hadügyminisztériumnak!

Segesvár, 1849. aug. 1.

F. év július 31-én Segesvárnál egyfelől a császári orosz hadtest egyik része, másfelől egy Bem személyes vezetése alatt álló felkelőereg között heves ütközet folyt le, amely az ellenség legteljesebb vereségével végződött.

Lüders tábornok úr, a hadtest parancsnoka nemrég úgy döntött, hogy mindaddig Segesváron marad, amid Dyck tábornok kb. 5000 főnyi különítményével rendelkezése szerint ide nem érkezik Fogarasról Kóhalmon át.

Július 31-én kora reggel jelentették az előőrsők, hogy Keresztúrról Héjjasfalván át jelentékeny számú ellenséges erő közeledik.

Segesvár sajátos fekvése arra készítette a hadtestparancsnokot, hogy feltételezze, hogy az ellenség kelet felől tüntet, hogy észak felől komoly támadást intézzen, mert várható volt, hogy az ellenség ebben a támadásban számít a Marosvásárhelyen összpontosított ellenséges erők együttműködésére.

Ebben a pillanatban Von Lüders tábornok úr 12 000 emberrel és 18 ágyúval rendelkezett, és hogy ne hagyja fedezetlenül a helység északi és nyugati oldalát azzal, hogy az egész haderőt a keletről előrenyomuló ellenség ellen használja fel, csak 5 gyalogzászlóaljat, 2 lovasosztályt, 8 ágyút és néhány 100 kozákot vezényelt az ellenség felé, hogy Fehéregyháza faluval szemben előnyös állást foglaljon el. Az ellenség, amely az említett falut gyorsan megszállta, onnan kibontakozva 8 lö-

vegét nagyon előnyösen helyezte el. Ezen kívül kb. 5000 főnyi gyalogságot és 500 főnyi lovasságot alkalmazott.

Az ütközet heves ágyúzással indult. Mindjárt az 1. ellenséges ágyúlövés halálosan megsebesítette a köztiszteletben álló, népszerű Szkarjatyin tábornokot, a vezérkar főnökét.

Szkarjatyinnak kb. egy óra múlva bekövetkezett halálát mélyen meggyászolták katonatársai s mindazok, akiknek alkalmuk volt megcsodálni kitűnő stratégiai tevékenységét, bátorságát, lovagiasságát, valamint szeretetre méltó egyéniségét.

Az ágyútűz már délelőtt 10 órától délután 3 óráig tartott különösebb eredmény nélkül, amikor Lüders tábornok úr megerősítette tüzéségét egy előrevontatott fél tizenkét fontos üteggel. Ezek az ágyúk, valamint egy lövész zászlóalj, amely egy sűrű erdő védelmében az ellenséges front oldalát támadta, olyan előnyösen működtek, hogy az ellenség bal szárnya hátrálni kényszerült. A veszélyeztetett szakasz védelmére Bem rohamléptekben előreküldött ugyan egy gyalogos zászlóaljat a lövész-zászlóalj ellen, de a vitéz lövészek olyan határozottan verték vissza a támadást, hogy az ellenség nem tett újabb kísérletet korábbi állásának visszaszerzésére.

Hogy az összecsapást végleg eldöntsék, 2 osztálynyi dzsidás 2 lovas ágyúval a Fehéregyháza előtt álló ellenséges gyalogság ellen nyomult előre, és egy jól irányzott kartácstűz után lándzsával olyan átütően támadta meg őket, hogy nagy részüket a helyszínen, a többit pedig menekülés közben levágták. A bátor Nassaui dzsidások véres bosszút álltak a szeretett Szkarjatyin tábornok elestéért, így több mint 1000 halott borította be a csatamezőt.

Félelem és rémület fogta el most az ellenséges csapatokat, akiket már nagyon megingatott a folyamatos ágyúzás; sietve elhagyták a csatateret, és vad, rendezetlen menekülésben Héjjasfalván át Keresztúr felé siettek. A kozákok által nyughatatlanul üldözött ellenség nagy károkat szenvedett, és csak az éppen leszálló alkony mentette meg őket a teljes megsemmisüléstől.

Több mint 1000 ellenséget öltek meg, és sokan megsebesültek. 7 ágyút és 2 zászlót, nagy mennyiségű lőszert, sok szekeret poggyásszal, köztük Bem utazó kocsiját sok fontos írással és az értékes díszszablyával, amelyet Kolozsvár polgárai ajánlottak fel neki, valamint 500 hadifoglyot hoztak be.

Bem maga is alig tudta magát megmenteni az őt üldöző kozákoktól, és egyikük azt állítja, hogy egy lándzsaszúrással megsebesítette.

Az oroszok vesztesége 44 halott és 106 sebesült; az előbbieik között van Szkarjatyin tábornok, az utóbbiak között 6 tiszt.

Dyck tábornok július 30-án Garat közelében találkozott egy 3500 gyalogosból és 500 lovasból álló, 9 ágyúval ellátott ellenséges osztaggal. Rövid harc után a felkelők visszavonultak Kóhalom felé, és a város előtti magaslaton foglaltak állást. Dyk tábornok megtámadta az ellenséget az állásában, és egyidejűleg jobb szárnyát lovassággal megkerülte, ami arra készítette, hogy feladja az állást, és 15 halott veszteséggel Udvarhely irányába harcolva visszavonuljon. Miután Dyk tábornok parancsot kapott, hogy Segesvárnál csatlakozzon a zömhöz, másnap folytatta a menetét, és augusztus 1-jén érkezett meg ide.

A Bem felkelővezér kocsijában talált iratok közül a legfontosabbakat a cs. kir. hadügyminisztériumba küldöm másolatban betekintésre.*

Egy megölt ellenséges tisztnél találtak egy parancsot Bem tábornoktól a gyulafehérvári ostromhadtest parancsnokának – Stein –, amelyben ez utóbbi utasítást kap, hogy támadja meg Nagyszebent, és ha nem sikerül visszaszorítani az oroszokat, akkor legalább fenyegető állást vegyen fel velük szemben. Ugyanakkor azt a megjegyzést teszi, hogy lancu, az oláh vezér békésen megegyezett a magyarokkal, és szabad visszavonulást szerzett tőlük Havasalföldre vagy ahová akar, így

*Az irathoz mellékeltek Kossuth 1849. június 17. és július 16. között Bemhez intézett nyolc levelének másolatát.

Steinnek Nagyszeben felé vonulva nem kell tartania semmitől. Bármennyire is valószínűtlennek tűnik ez a hír, mégis kell benne valaminek lennie, mert Bemnek nem lenne oka arra, hogy szándékosan hamis híreket közöljön a beosztottjaival. Az biztos, hogy Iancu egy ideje már nem olyan aktív, mint korábban. Rövid időn belül erről biztosabban fogok tudni.

Holnap, e hó 2-án folytatódnak a hadműveletek, és Von Lüders tábornok Marosvásárhely megtámadása révén szándékozik kapcsolatot teremteni Grotenhjelm tábornokkal, az ellenséget a Székelyföldről elválni, és rögtön ezután a gyulafehérvári erődítmény felmentéséhez látni, míg Clam-Gallas gróf altábornagy az orosz erősítésekkel a Székelyföldön még kóborló portyázók megsemmisítését kapja feladatául.

A 2000 gyalogosból és 1000 lovasból álló, 5 ágyúval felszerelt felkelőcsapat, amely július 23-án Bemmel együtt Moldvába lépett, még mindig moldvai területen tartózkodik; az orosz hadsereg-parancsnokság azonban mindent megtett, hogy ezt a különítményt ártalmatlanná tegye.

Dorsner ezredes

A segesvári ütközetről szóló jelentés tudomásul vétetik. Belőle a mai *Wiener Zeitung*ban egy kivonat jelent meg.

Bécs, 1849. augusztus 12.

Gebler

Német nyelvű eredeti tisztázat. Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Wien. Kriegsministerium, Präsidiale, 1849: 6333. Másolatok: Ugyanott, Alte Feldakten, Karton 1838. 1849 – 8 – 215a; Karton 1921. 1849 – 8 – 3. Német eredetiben közli Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848-49. Bearbeitet von Róbert Hermann, Thomas Kletečka, Elisabeth Gmoser und Ferenc Lenkefi. Herausgegeben von Christoph Tepperberg und Jolán Szijj. Wien – Budapest, 2005. 616-618.

Lugos, 1854. január 12.

August Heydte cs. kir. ezredes jelentése a cs. kir. Katonai és Polgári Kormányzóság Elnökségének

A magas cs. k. Katonai és Polgári Kormányzóság Elnökségének Budán.

Azonnal, mihelyt a fölkelő sereg maradványai a bekövetkezett lovassági roham után a július 31-én Segesvár mellett vívott ütközetben Héjjasfalva felé menekültek, kozák rajok keltek át Fehéregyházán és Fehéregyháza fölött a Küküllőn, és ily módon elválták nagyon sok menekülőnek az útját, akiket mindjárt le is kaszaboltak.

Én, az országúton lovagolva, a kozákok után siettem, amikor közvetlenül a szökőkútnál Fehéregyháza és Héjjasfalva között, egy leszúrt fölkelő tiszt mellett, aki már a nadrágjáig le volt vetkőztetve, több, vérrel bemocskolt iratot láttam heverni, amiket valószínűleg a kozákok találtak a tiszt kirablása közben, s megint eldobálták, minthogy rájuk nézve nem volt értékük. Én mégis azt hittem, hogy meg kell nézнем az iratokat. A mellém beosztott egyik kozákkal fölszedtettem az iratokat, és nagyon megörültem, mert az egyik irat Kemény Farkas jelentése volt Bemhez, Kolozsvárról kelteztve, amelyben Kemény a Grotenhjelm-hadtest ellen fogantatosított védelmi intézkedésekről és saját csapatainak állapotáról nyilatkozik, s egyben megígéri, hogy augusztus 1-jén vagy 2-án a mellékelt hadrendben megjelölt csapatokkal Marosvásárhelyre fog érkezni. A holttestről néhány lépésnyire körülbelül 100 darab magyar kitüntetés is feküdt, zsineggel összefűzve. Valószínűleg ezt is a halottnál találták a kozákok és a nagy sietségben megint elhullajtották.

A lelet, amelyből azt kellett következtetnem, hogy a halott tiszt Bem mellett volt alkalmazásban, arra bírt, hogy közelebből szemügyre vegyem a holttestet, vajon nem ismerem-e rá benne egy régebbi ismerősömrre. De a halott előttem teljesen ismeretlen volt, sovány, kicsiny, száraz arcú, nagyon határozott kifejezéssel és nagy fekete körszakállal. Nadrágja fekete pantalló volt.

Ez minden, amit erről a dologról módomban van elmondani, s amit a 152 G/32 P. 2. Res. számú magas leirat következtében sietek is a magas cs. k. Kormányzósági Elnökség tudomására juttatni.

Lugos, 1854. jan. 12-én

Heydte
ezredes.

Német nyelvű másolat. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ministerium des Äußern Informationsbüro BM Akten 1854:1494

■ FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

A régi Erdély. Bisztray Károly negyvennyolcas honvédtiszt emlékirata. S. a. r. és bev. Bisztray Gyula. Bp., é. n.

Dávid Gyula – Míró Imre: *Petőfi Erdélyben.* 2. átdolgozott, bővített kiadás. Bp. – Kvár, é. n. [1998.] (Első kiadása: Buk., 1972.)

Dienes András: *A bronzszobor vagy a költő?* (Válasz Mezősi Károlynak) Hadtörténelmi Közlemények 1957/3–4. 223–250.

Dienes András: *A Petőfi-titok.* Dante Könyvkiadó, Bp., 1949.

Dienes András: *Az utolsó év. Petőfi és a szabadságharc.* Móra Ferenc Könyvkiadó, Bp., 1962.

Dienes András: *Petőfi a szabadságharcban.* Irodalomtörténeti Könyvtár 3. Bp., 1958.

Ferenczi Zoltán: *Petőfi eltűnésének irodalma.* Petőfi Könyvtár XXIV. füzet. Bp., 1910.

Carl Göllner: *Anton Kurz az 1848–49-es forradalomban.* In: Dávid Gyula (szerk.): *1848.* Arcok, eszmék, tettek. Buk., 1974. 193–205.

Gyalókey Jenő: *A segesvári ütközet (1849. július 31.)* Hadtörténelmi Közlemények 33. évf. (1932) 187–235.

Gyalókey Jenő: *Az erdélyi hadjárat 1849 nyarán.* A Magyar Történelmi Társulat könyvei. Bp., é. n.

Gyalókey Jenő: *Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején. (1849. jún. 19–20).* Történelmi Szemle 1. évf. (1915) 71–114.

Gyalókey Jenő: *Az erdélyi honvédsereg hadrendje és állománya 1849. július 20-án.* Magyar Katonai Szemle 1934. III. k. 7. szám. 214–220.

Gyalókey Jenő: *Az oroszok hadműveleti terve Erdély megszállására (1849).* Hadtörténelmi Közlemények 1922. 193–221.

Gyalókey Lajos: *Segesvár és Petőfi.* Hazánk. Szerk. Abafi Lajos. VII. k. 243–259., 337–357.

Hatvany Lajos: *Így élt Petőfi.* 2. kiadás. S. a. r. stb. Kiss József. Bp., 1967. I–II. k.

Hermann Róbert – Kovács László: *Petőfi halála.* A magyar történelem rejtélyei. Bp., 2016. 6–31.

Hermann Róbert: *A segesvár-fehéregyházi ütközet és Petőfi halála – a kutatás kérdőjelei.* In: *Reformkor, forradalom, szabadságharc.* 48-as Könyvtár. Bp., 2016. 249–271. Első megjelenése: Hadtörténelmi Közlemények 125. évf. (2012) 2. sz. 437–460.

Hermann Róbert: *Vittek vagy nem vittek? Az 1849. évi erdélyi hadjárat hadifoglyainak sorsa.* Hadtörténelmi Közlemények 128. évf. (2015) 2. sz. 323–336.

[August von Heydte:] *Der Sommerfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen im Jahre 1849.* Von einem österreichischen Veteranen. In: *Der Revolutionskrieg in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849.* II. Leipzig, 1863.

[August von Heydte:] *Der Sommerfeldzug des Revolutionskrieges in Siebenbürgen im Jahre 1849.* Von einem Veteranen, Verfasser der „Skizzen und kritische Bemerkungen der Ereignisse in Siebenbürgen“ etc. Vollständige Ausgabe. Prag, 1864.

Kedves Gyula – Ratzky Rita: *Csataterek Petőfije.* Dokumentumok, Petőfi-művek hadtörténelmi és irodalomtörténeti-poétikai elemzésekkel. Timp-Militaria XI. k. 2009.

Kemény Krisztián: *A segesvár-fehéregyházi ütközet és Petőfi halála, 1849. július 31.* In: *„Kelj föl és járj, Petőfi Sándor!” – 1848–49 emlékezete a kultúra különböző regisztereire*

- ben. Szerk.: Dobás Kata, Kalla Zsuzsa, Parádi Andrea, Tóth Dóra. Bp., 2021. (Online kiadvány) 205–224.
- Kerényi Ferenc: *Petőfi Sándor élete és költészete*. Kritikai életrajz. Osiris Monográfiák. Bp., 2008., 2022.
- Kovács Endre: *Bem a magyar szabadságharcban*. Bp., 1979.
- Kovács István: *Bem tábornok. Az örök remények hőse*. Bp., 2014.
- Kovács László szerk.: *Nem Petőfi!* Bp., 1992.
- Kovács László: *Csalóka lidércfény nyomában*. A szibériai Petőfi-kutatás csődje. Irodalomtörténeti Könyvtár. Bp., 2003.
- Mezősi Károly: *Petőfi utolsó napja és halála*. Hadtörténelmi Közlemények 1957/3–4. 187–222. Jegyzetek nélküli változata: In: *Közelebb Petőfihez*. Az előszót írta Fekete Sándor. Bp., 1972. 383–428.
- [Pjotr Kononovics Menykov]: *Bericht über die Kriegsoperationen der russischen Truppen gegen die ungarischen Rebellen im Jahre 1849*. I–III. Berlin, 1851
- Mezősi Károly: *Viszontválasz Dienes Andrásnak „A bronzszobor vagy a költő?” c. hozzászólására*. Hadtörténelmi Közlemények 1958/1–2. 158–200.
- Artur Adamovics Nyepokojcsickij: *Az erdélyi hadjárat orosz szemmel 1849*. Fordította és sajtó alá rendezte Rosonczy Ildikó. Bp., 1999.
- Ivan Ivanovics Oreusz: *Oroszország háborúja a magyarok ellen 1849-ben*. Fordította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Rosonczy Ildikó. Bp., 2003.
- Polgár Balázs: *Az 1849. évi segesvári ütközet csataterregészete*. In: *„Kelj föl és járj, Petőfi Sándor!” – 1848–49 emlékezete a kultúra különböző regisztereiben*. Szerk.: Dobás Kata, Kalla Zsuzsa, Parádi Andrea, Tóth Dóra. Bp., 2021. (Online kiadvány) 245–262.
- Polgár Balázs: *Csataterkutatás és régészeti perspektívák*. Hadtörténelmi Közlemények 128. évf. (2015) 337–349.
- Rosonczy Ildikó: *A segesvári ütközet és Lüders orosz tábornok újraolvasott jelentései*. In: *Orosz fegyverekkel Ferenc Józsefért*. Tanulmányok I. Miklós 1849-es magyarországi beavatkozásáról. Bp., 2016. 361–411.
- Szabó Miklós: *Zeyk Domokos – a segesvári csata hősi halottja (1816–1849)*. In: *A Maros megyei magyarság történetéből*. Tanulmányok. II. Szerk.: Pál-Antal Sándor. Marosvásárhely, 2001. 192–198.

